

Чи помру я?

Перші тридцять років свого життя принц Сіддгартха провів в ідилічних умовах за стінами величезного палацу батька. Прекрасний принц, якого всі любили і яким захоплювались, одружився із чарівною принцесою, у них народився син, і всі були щасливі. Втім, за весь цей час принц жодного разу не вийшов за ворота палацу.

Відтак на тридцятому році життя Сіддгартха попросив свого вірного візника Чанну об'їхати з ним величне місто батька, де вперше в житті принц побачив мерця. Це неабияк його вразило.

— Невже і зі мною станеться те саме, що сталося із цією людиною? — запитав він Чанну. — Я теж помру?

— Так, Ваша Величносте, — відповів Чанна, — всі помирають. Навіть принци.

— Розвертай колісницю, Чанно, — наказав принц. — Вези-но мене додому.

Повернувшись до палацу, принц Сіддгартха замислився над тим, що допіру побачив. Який сенс бути королем, якщо не тільки його сім'я, а й усі до одного на цій землі вимушені провести своє життя в жахній тіні страху смерті? Саме тоді принц твердо вирішив, що заради всіх живих істот він присвятить своє життя тому, щоб дізнатися, як людина може вийти за межі народження і смерті.

Це досить відома історія, та ще й надзвичайно повчальна. Сам факт, що принц Сіддгартха запитав: «Чи помру я?» — є не

тільки зворушливо невинним, а й напрочуд хоробрим. «Чи помру я? Чи повинен могутній Сіддгартха, майбутній король Шак'їв, чия доля — бути «Володарем Всесвіту», померти?» Чи багато кому з нас, від можновладців до звичайних людей, таких як ми з вами, спало б на думку бодай поставити таке запитання?

Чанна вивозить принца Сіддгартху з батьківського палацу

Запитання було сміливим, але реакція принца («Вези мене додому!») на перший погляд може здаватися трохи дитячою. Адже дорослі люди мають поводитися з бентежними новинами більш зріло, чи не так? Але хто з дорослих узагалі питає себе: «Чи помру я?». І хто б перервав приємну прогулянку, щоб дослідити й обміркувати відповідь?

Ми, люди, думаємо, що дуже розумні. Погляньте лише на всі ті системи та мережі, які ми створили. У більшості з нас є адреса, на яку можна надсилати листи і посилки, є банківські рахунки, на яких можна безпечно зберігати гроші. Одна людина винайшла наручний годинник, щоб інші могли стежити

за часом; інша людина винайшла айфон, щоб ми могли залишатися на зв'язку з нашими друзями, знайомими, бізнес-партнерами і сім'єю. Люди також розробили різноманітні системи, щоб суспільство безперебійно функціонувало: поліція підтримує громадський порядок, світлофори контролюють потік дорожнього руху, а влада керує системами соціального забезпечення та оборони.

Та попри те, що ми, люди, протягом усього життя докладаємо зусиль, щоб організувати, спроектувати і структурувати кожен аспект нашого світу, чи багато з нас виявились достатньо допитливими і сміливими, щоб запитати: «Чи помру я?». Чи не варто нам усім хоча б раз у житті спробувати замислитися над неминучістю власної смерті? Тим паче, що *кожен з нас помре*, і це вже сама собою надзвичайно важлива інформація. Хіба немає сенсу докласти дещизню зусиль, щоб осмислити незаперечний факт власної смерті?

Коли ми помremo, що станеться з нашими адресами, будинками, бізнесами і місцями відпочинку? Що станеться з нашими наручними годинниками, айфонами, з усіма тими світлофорами? З нашими страховими та пенсійними планами? З мотком зубної нитки, який ви купили сьогодні вранці?

Буддисти віряють, що з усіх істот на планеті людина найчастіше запитує: «Чи помру я?». Чи можете ви уявити папугу, який думає: «Чи варто мені з'їсти свої горішки та насіннячко просто зараз, на випадок, якщо я помру сьогодні ввечері? Чи, може, ризикнути і зберегти їх до завтра?» Тварини так не мислять. І вони вже точно не думають про причини й умови.

Насправді, згідно з Буддадгармою, навіть боги і небожителі ніколи не замислюються над питанням «Чи помру я?». Богів значно більше цікавлять їхні до блиску вимиті порцелянові блюдця та наполоіровані срібні ложки, вишукані чайні церемонії і чарівна музика. Кажуть, що боги полюбляють милуватися величезними хмарами. У магічний спосіб вони створюють басейни або фонтани посеред найбільших і найпухнастіших, а потім годинами, а подекуди й днями милуються їхньою дивоглядкою красою. Боги більшу частину життя присвячують подібним

забавкам: це набагато цікавіше для них, аніж питання «Чи помру я?». Навряд чи таке взагалі спливає їм на думку.

Люди ж, хоч і здатні замислюватися над цим, та нечасто усвідомлюють невблаганність власної смерті. Коли ми думаємо про смерть? Може, коли переживаємо жахливі страждання? Ні. Чи в розпалі блаженного щастя? І знову ні. Ми розумні й свідомі, тож маємо умови, на основі яких може постати таке питання, проте весь наш час і енергію ми витрачаємо на те, щоб укріпити самообман — ідею, що ми ніколи не помremo. Ми відволікаємо себе від болю неминучості реальності, займаючи свій ум чимось цікавим і розважальним, будуючи детальні плани на майбутнє. У певному сенсі саме це і робить людське буття таким чудовим, але заковика в тому, що в такий спосіб ми створюємо хибне відчуття безпеки. Ми забуваємо, що як наша власна смерть, так і смерть усіх, кого ми знаємо й любимо, є неминучою.

Лише подумайте: проживши чверть століття, кожен з нас втрачає щонайменше одного близького друга або родича. Одного дня ви вечеряєте з батьками, а наступного дня їх уже немає, і ви більше ніколи їх не побачите. Такий досвід змушує нас віч-на-віч зіткнутися з правдою про смерть — і для декого це дуже гірка й жахлива правда.

СТРАХ СМЕРТІ

Боятися смерті, панове, — це не що інше, як вважати себе мудрим, коли це не так, удавати, що знаєш щось, чого насправду не знаєш. Ніхто не знає, чи не є смерть найбільшим з усіх благ для людини, але люди бояться її так, ніби знають, що вона є найбільшим злом. І, безумовно, найгірше невігластво — вважати, що ти знаєш те, чого не знаєш².

СОКРАТ

Чому ми всі так боїмося смерті?

Причин багато, але головна з них полягає в тому, що смерть — це *терра інкогніта*, абсолютно незвідана територія. Ніхто з тих,

кого ми знаємо, ніколи не повертався з мертвих, аби розповісти нам, що ж таке смерть. І навіть якби хтось це зробив, чи повірили б ми?

Смерть — це таємниця, і хоча ми не знаємо, що станеться, коли помremo, та робимо всілякі припущення про це. Ми припускаємо, що після смерті не зможемо повернутися додому або посидіти на своєму улюбленому дивані. У нас виникають думки на кшталт: якщо я помру, то не зможу подивитися наступні Олімпійські ігри або дізнатися, хто ж виявився кротом у новому шпигунському серіалі. Але це лише наші здогадки. Суть у тім, що ми просто не знаємо. І саме це незнання нас і лякає.

З наближенням смерті ми часто починаємо згадувати своє життя з відчуттям сорому і провини за те, що зробили і чого не зробили. Ми не тільки боїмося втратити свої здобутки і все, до чого прив'язалися в цьому житті, а й бути засудженими за наші ганебні вчинки. Обидві перспективи роблять наше бачення смерті ще жахливішим.

Від смерті немає вороття і немає можливості втекти. Це, мабуть, єдина подія в житті, з якою ми напевно маємо зіткнутися, позаяк іншого вибору нема. Ми ніяк не можемо уникнути смерті. І навіть спроба прискорити цей процес через самогубство не допоможе, адже, хоч якою швидкою буде смерть, ми не зможемо просто вимкнути свій страх. Ми все одно муситимемо пережити немислимий страх, який супроводжує смерть, оскільки не в наших силах перетворитися на неживий предмет, на камінець, який нічого не відчуває.

Тож як нам позбутися страху смерті?

Якось мені, Джванові Джову, наснилося, що я метелик, та й був я щасливий, як метелик. Я усвідомлював, що цілком задоволений собою, але не знав, що я Джов. Раптом прокинувся — аж я таки Джов. Я не знаю, чи то Джову наснилося, що він метелик, чи то метелику й досі сниться, що він Джов.

Але ж між Джвовом і метеликом має бути певна відмінність. Ось що таке переміни сущого³.

Над цим міркуванням відомого китайського філософа варто роздуматися. Коли дивитися на метелика, то звідки знаєте, що ви самі не є лише частиною його сну? Що змушує вас думати, що ви зараз «живі»? Як ми можемо бути впевненими, що «живемо»? Ніяк. Ми можемо лише зробити припущення.

Джванові Джову сниться, що він метелик

Подумайте-но про це! Як можна довести собі, що ти живий, що ти існуєш? Що можна зробити? Один зі стандартних способів переконатися, що ти не спиш — ущипнути себе. У наші дні деякі люди намагаються відчути себе більш живими через самопошкодження: ріжуть своє тіло, ріжуть вени. Інші ж роблять це

в менш радикальний спосіб: ходять по магазинах, одружуються, розпочинають сварку із чоловіком чи дружиною. Ніщо не заважає вам спробувати всі ці варіанти. Ви можете сваритися, різати і щипати себе досхочу, втім, це аж ніяк однозначно не доведе, що ви живі. Однак, як і більшість людей, ви продовжуєте боятися смерті.

Це те, що Будда називав «чіплянням». Ви чіпляєтесь за методи, якими намагаєтесь довести собі своє існування. Але все, чим ви себе уявляєте, все, що ви відчуваєте, бачите, чуєте, пробуєте на смак, чого торкаєтесь, що цінуєте, засуджуєте тощо, — усе це умовно позначене, тобто зумовлено вашим оточенням, культурою, сім'єю і людськими цінностями. Подолавши ці умовні позначення і свою зумовленість, ви також можете подолати свій страх смерті. Буддисти називають це звільненням від двоїстого розмежування, яке потребує дециці зусиль і не потребує абсолютно ніяких витрат.

Усе, що потрібно зробити, це запитати себе:

Наскільки я впевнений, що я зараз справді тут?

Наскільки я впевнений, що я справді живий?

Просто поставивши ці два запитання, ви почнете підточувати ваші зумовлені переконання. І що більше, то швидше ви зможете звільнитися від своєї зумовленості. Зробивши це, ви значно наблизитесь до того, що буддисти називають «розумінням шуньяти*». Навіщо вам потрібно розуміти шуньяту? Бо зрозумівши й удійснивши шуньяту, ви нарешті переможете не тільки паралізувальний страх смерті, а й паралізувальне припущення, що ви живі.

Жодне з ваших припущень про те, ким ви є, ким себе вважаєте, чи ярлики, які ви на себе вішаєте, не є вашим справжнім Я; усе це лише гра в здогадки. І саме такі здогадки — припущення, вигадки,

навішування ярликів тощо — створюють ілюзію самсари. Хоча світ навколо вас та істоти в ньому *проявляються*, вони насправді *не існують*: це вигадана ілюзія. Коли ви повністю приймете цю істину — не лише розумом, а й на практиці, — то станете безстрашними. Ви побачите, що *життя є ілюзією, так само як і смерть*. Навіть якщо ви не зможете повністю усвідомити цей погляд, призвичаєння до нього істотно зменшить ваш страх смерті.

Цей пункт варто повторити. Страх — нерозумна й непотрібна емоція, а особливо страх смерті, і величезна його частина миттєво розчиниться, щойно ви по-справжньому приймете, що все, що проявляється та існує, лише вивчена і вигадана ілюзія.

Отже, як саме нам прийняти той факт, що самсара — це ілюзія?

ЖИТТЯ — ЦЕ ІЛЮЗІЯ

Для тих, хто прагне збагнути ілюзорну природу життя і смерті, існує низка методів. Насправді єдиною метою *всіх* вчень Будди є усвідомлення того, що кожне самсаричне явище є ілюзією.

Почніть із прослуховування лекцій та будь-якої інформації про ілюзії *життя* і *смерті* — це насправді невичерпна тема, і якщо вам здається, що ви вже почули достатньо, варто послухати ще. І, будь ласка, не думайте, що *слухати* і *чути* вчення — це не автентична практика Дгарми, тому що це зовсім не так.

Потім *споглядайте* і *роздумуйте* над почутим. Читайте книги, щоб дізнатися більше.

Нарешті найважливіше: спробуйте *звикнути* до того, що вивчили. Як це зробити? Існує чимало способів звикнути до думки, що життя схоже на сон. Найпростіший і найефективніший — поставити кілька запитань. Просто спитайте себе. Не потрібно придумувати жодних відповідей.

Наслідуйте приклад Джвана Джова

Як Джван Джов, подивіться на метелика і запитайте себе:
Може, я наснився цьому метелику? Може, я — лише сон метелика?

* «Шуньята» зазвичай перекладається із санскриту як «порожнеча» або «пустотність». У буддійській філософії шуньята становить абсолютну реальність, з якої постають усі сутності й прояви. — *Прим. наук. ред.*